

плоскогір'я, з великим форумом і головним храмом, з амфітеатром, плетивом вулиць навколо, дорогою, що йшла з півночі на південь якраз через центр, через міст, до найбільшого острова, який перетворився на передмістя з вишуканим храмом Юпітера, і далі, до наступного моста, перекинутого до північного берега. Спочатку вони назвали місто Лютецією — Lutetia. Але воно стало відоме під величнішою назвою, як місто паризіїв — Parisii.

У Темні віки Раннього Середньовіччя, після падіння Римської імперії цю територію завоювало германське плем'я франків, і вона згодом стала називатися Францією. Цей багатий землеробський край пережив ще й вторгнення гунів і вікінгів. Але острів з дерев'яними оборонними спорудами, схожий на старий пошарпаний човен, вистояв. У Середні віки він перетворився на чудове місто, обгороджене високою кам'яною стіною, яке розкинулося по обидва береги Сени, — лабіринт з готичних церков, високих дерев'яних будинків, обшитих балками, небезпечних вуличок і смердючих льохів. Окрасою острова став величний собор Нотр-Дам. Університет цього міста шанували в усій Європі. Потім до міста прийшли англійці й підкорили його. І Париж міг би залишитися англійським, якби не з'явилася дивовижна діва Жанна Д'Арк та не вигнала їх.

Старий Париж — це місто яскравих кольорів і вузеньких вуличок, карнавалів і чуми.

Але потім виник новий Париж.

Зміни відбувалися повільно. В часи Ренесансу з темної маси Середньовіччя почали виринати перші світлі споруди в стилі класицизму. Королівські палаци та аристократичні площі створювали нову пишну атмосферу. Широкі бульвари почали прорізати старі перенаселені вулички. Амбіційні можновладці взялися закладати перспективи, гідні Стародавнього Риму.

Париж змінювався на догоду величі Людовіка XIV й елегантності Людовіка XV. Епоха Просвітництва та нова республіка після Французької революції заохочували класичну простоту, а вік Наполеона жадав імперської величі.

Цей процес змін прискорився завдяки появі нового урбаніста — барона Османа. Створена ним велика мережа бульварів і довгих прямих вулиць з елегантними конторами та житловими будинками виявилася настільки довершеною, що вже було і не відшукати в Парижі тих кварталів із середньовічним безладом.

Та все ж старий Париж зберігся всюди, майже в кожному куточку, зі своєю пам'яттю про минулі століття і життя людей.

Це, як спогади, що переслідують нас, наче та старовинна напівзабута мелодія, яку, коли почуєш знову, в іншу епоху, в іншому ключі, на арфі чи на лірі, — завжди така сама впізнавана. Бо така вже незнищенна чарівність цього міста.

Чи знайшов Париж примирення із собою? Він страждав і виживав, бачив злетити й падіння імперій. Хаос і диктатура, монархія та республіка — Париж усе це відчув. І що ж йому сподобалося найбільше? Оце ще питання...

Хоч який старовиний і вишуканий, та, здається, і сам не знає.

Недавно він зазнав ще одного страшного горя. Чотири роки тому його жителі їли щурів¹. Спершу їх принизили, потім вони голодували. А далі підняли зброю один на одного. Зовсім небагато часу сплило від поховання чисельних мерців, дух смерті розвіяло вітром, а відлуння розстрілів полинуло за обрій.

Зараз, у 1875 році, Париж переживає відновлення. Втім лишається ще багато проблем, які чекають на своє розв'язання.

Маленькому хлопчикові виповнилося лише три роки. Світло волосе, блакитнооке маля. Щось він уже знає. Про дещо інше йому ще не розповідали. Тож ще є якісь таємниці.

Кюре Ксав'є задумливо дивиться на нього. Такою була його мати в дитинстві.

Кюре Ксав'є — священник, але він закохався в жінку, матір цієї дитини. Собі він зізнався в цій пристрасті, але його самовладання бездоганне. Ніхто не зміг би здогадатися про його почуття. Що стосується хлопчика, щодо нього в Господа напевне є якийсь задум.

Можливо, йому судилося стати жертвним агнцем.

Стоїть сонячний день у фешенебельному саду Тюільрі поряд із Лувром, де няні спостерігають за іграми дітей, тож кюре взяв свого вихованця на прогулянку. Кюре Ксав'є — родинний сповідник, справжній друг, священник.

— Як тебе звати? — грайливо звертається до дитини.

— Роланд, Д'Артаньян, Дйодонне де Сінь. — Він усі свої імена знає напам'ять.

¹ Ідеться про Паризьку комуну (18 березня — 28 травня 1871 року), коли, невдовзі після укладення перемир'я з Пруссією під час Франко-пруської війни, в Парижі почалися заворушення, що вилилися в революцію та встановлення самоврядування, яке тривало 72 дні. (Прим. перекл.).

Йому неймовірно пощастило, розмірковував Жюль, що встиг опинитися серед коханців Жозефіни, коли вони були молоді. За всіх своїх статків, подумалося йому, він тепер не зміг би дозволити собі таку дорогу утриманку. Нині її утримував дуже багатий банкір. Проте їхні стосунки Жюль вважав вершиною того, про що може мріяти чоловік. Раніше вона була його коханкою, а з роками стала довіреною особою і другом.

Принесли шампанське. Вони підняли тост за новонароджену, замовили їжу і говорили про різне. Лише з подачею легкого прозорого супу Жюль нарешті заговорив про те, що не йшло в нього з думки:

— Є одна проблема.

Жозефіна чекала продовження. Обличчя Жюля спохмурніло.

— Дружина хоче назвати дівчинку Марі, — вимовив він нарешті.

— Марі. — Його подруга замислилася. — Непогане ім'я.

— Я обіцяв тобі, що, якщо в мене буде дочка, я назву її на твою честь.

— Це було так давно, мій любий. — Вона підняла на нього здивований погляд. — Для мене це вже не має значення.

— А для мене має. Я хочу назвати її Жозефіною.

— І що ж буде, якщо твоя дружина пов'яже це ім'я зі мною?

— Вона не знає про нас, я впевнений. І буду наполягати. — Жюль з невеселим виглядом відпив шампанського. — Ти справді вважаєш, що є ризик?

— Я нічого їй не розповім, можеш бути певен. Але інші можуть... — Жозефіна похитала головою. — Ти граєшся з вогнем.

— Я все продумав, — наполягав Жюль. — Скажу, що хочу назвати дівчинку на честь імператриці.

Жозефіна — прекрасна дружина Наполеона, кохання всього життя імператора. Якоюсь мірою — романтична легенда.

— Але вона горезвісно прославилася своїми зрадами, — зауважила Жозефіна. — Навряд чи її можна вважати гарним прикладом для дівчинки.

— Я сподівався, ти мені порадиш що-небудь.

— Ні. — Жозефіна знову хитнула головою. — Мій друже, це дуже погана ідея. Назви доньку Марі, і нехай твоя дружина буде задоволена. Це все, що я можу тобі сказати.

Потім подали заливного омара — ще одну фірмову страву ресторану. Вони поговорили про старих друзів і оперу. Та коли на десерт подали фруктовий салат, Жозефіна, уважно подивившись на Жюля, знову заговорила про його сімейні справи:

— Любий, ти хочеш засмутити свою дружину? Вона чимось завинила перед тобою?

— Зовсім ні.

— Ти її зраджуєш?

— Ні.

— Вона тебе задовольняє?

— Більш-менш. — Жюль знизав плечима.

— Жюлю, ти мусиш навчитися бути щасливим, — сказала Жозефіна, зітхнувши. — У тебе є все, що ти хочеш, і дружина, і дочка.

Жозефіна не зазнала потрясіння і навіть не здивувалася, коли Жюль оголосив про намір одружитися. Його майбутня дружина доводилася їй кузиною по материнській лінії, і за нею давали великий посаг. Як висловився в ті дні сам Жюль: «Дві частки родинних статків знову знайшли одна одну».

А тим часом Жюль залишався похмурим.

За своє життя Жозефіна Тессьє бачила безліч чоловіків. Це стало її професією. На її думку, чоловіки почувалися незадоволеними життям часто через те, що їхні заняття не відповідали їхньому характеру. Про інших можна було сказати, що вони народилися в невідповідний для них час — наприклад природжений лицар потрапляв у пастку сучасного світу. А от Жюль Бланшар ідеально підходив для XIX ст.

Коли Французька революція повалила владу короля і аристократії — *ancien régime* — на зміну їм прийшла багата буржуазія. Наполеон створив власну версію Римської імперії, зі своїми тріумфальними арками і своїм шляхом до слави, але водночас дбав про залучення на свій бік міцного середнього класу. Таке саме становище в суспільстві зберігалось і після його падіння.

Деякі консерватори прагнули повернути *ancien régime*, але, коли в 1830 році відновлена монархія Бурбонів намагалася так учинити, парижани одразу вигнали її ставленика з міста і посадили на трон Луї-Філіппа, двоюрідного брата короля з Орлеанської гілки, як конституційного і буржуазного монарха.

З іншого боку, були й радикали, а серед них навіть соціалісти, які ненавиділи нову буржуазну Францію і жаждали чергової революції.

Однак, коли вони в 1848 році вийшли на вулиці, вважаючи, що настав їхній час, виникла не соціалістична держава, а консервативна республіка, за якою прийшла пишна буржуазна імперія Наполеона III, племінника великого імператора. І в фаворі знову опинилися банкіри та біржовики, багатії та великі комерсанти. Тобто, люди на кшталт Жюля Бланшара.

кілька днів тому. З вами все гаразд? — Добрі блакитні очі вдивлялися в студента. — Ви дуже бліді.

— Дякую, пане кюре, в мене все добре. — На Роландовому обличчі полегшення змінилося збентеженням. — Дякую вам... Річ у тому, що... Я не спав минулої ночі.

— Через що, сину мій?

— Ви розумієте... — Думки Роланда металася в пошуках пояснення. — В будинку, де я живу, була пожежа. Досить незначна пожежа, її загасили. Але... в моїй кімнаті тепер жахливий безлад. Усе вкрила сажа... — Він затаився, та старий священник і далі дивився на нього приязно.

— Де ж ви спатимете сьогодні, сину мій?

— О... Ну. Я хотів попроситися до товариша...

— Чи не бажаєте переночувати в моєму домі? Місця вистачить.

— У вашому домі?

— Було б дивно, якби священник не допоміг студентові в біді.

І тоді Роланд збагнув: це ж дар Всевишнього. Господь послав цього священника, щоб урятувати його від спокуси в нужденну годину. Йому не треба спати з Луїзою. Він перебуває в безпеці.

— Дякую вам, кюре, — сказав він. — Я пристаю на ваше запрошення.

Будинок священника стояв майже впритул до церкви. Він виявився не таким уже й великим, проте в ньому була простора кімната з каміном і вікном, а одну частину відгороджувала важка завіса, за якою можна було покласти матрац для гостя. Господарством священника відала черниця, яка приходила щодня з сусіднього монастиря. Нечутно ступаючи, вона накрила стіл для них обох. Скуштувавши густої юшки з келихом вина та сиром, Роланд по trochu приходив до тями.

Розмова священника була приємною. Він розпитав Роланда про його родину та про навчання, і незабаром стало ясно, що старий і сам добре обізнаний у науках. Він також розповів гостю про свою парафію та про бідняків. І тільки наприкінці трапези делікатно поцікавився:

— У вас неприємності, сину мій?

Роланд вагався. Як же хотілося розповісти люб'язному священникові всю правду! Чи не варто йому сповідатися і попросити про допомогу? Чи зможе священник посприяти його порятунку? Церква могутня. Роланд хотів у всьому зізнатися.

Проте не міг цього зробити.

— Ні, мій пан отче, — збрехав Роланд.

Літній співрозмовник не наполягав. Але коли сонце хилилося до заходу, священник зауважив, що наприкінці дня він зазвичай ходить до церкви, щоб помолитися, і запропонував Роланду скласти йому компанію.

— Був би дуже радий, — з готовністю погодився той і пішов за своїм пакунком пергаменту з кинджалом — про всяк випадок.

— Немає потреби брати це з собою, — сказав йому старий священник. — Залишати речі в моєму будинку цілком безпечно.

Що йому залишалося робити? І Роланд пішов до церкви без зброї.

У церкві святих Невинних було тихо й порожньо.

— Кожен раз, коли я молюся, — сказав священник, — згадую, що мене оточує цвинтар, де лежать усі ці нещасні християни, прості парижани, від яких не залишилося навіть імені, щоб їх пом'янути. — Він усміхнувся. — І тоді всі наші біди мені здаються не такими вже й непоправними.

Потім він відійшов до бічного вівтаря, опустився на коліна і почав беззвучно молитися.

Роланд укляк поруч зі священником і намагався робити те саме. Присутність старого відганяла тривогу. На Роланда зійшло відчуття спокою. Безсумнівно, в цьому тихому святилищі він перебуває під заступництвом Господа.

І все ж таки... Час спливав. У церкві стояла тиша, але Роланд не міг не напружувати слуху у спробі вловити щонайменший звук. Йому хотілося повернути голову: чи не скрадаються там тіні зловмисників? Але він не наважився, боячись перешкодити молитві супутника.

А потім, на його сором, прийшли інші думки. А що, як двері церкви раптом відчиняться і сюди вдеруться озброєні люди? Як він захищатиметься без свого кинджала? Старий священник не здається важким. Може, спробувати підхопити його і використувати як щит? Роланд почав обмірковувати цю можливість, коли почувся тихий голос священника:

— Прочитаймо молитву «*Pater Noster*», сину мій.

«*Pater Noster, qui es in caelis: sanctificetur Nomen tuum...*»

Священні слова тихо линули в порожній церкві.

Коли молитва закінчилася, вони повернулися в дім священника і зачинили двері на засув. Роланд ліг на простелене ліжко, поклав поруч згорток пергаменту і міцно заснув.

Коли він прокинувся, сонце було вже високо. На столі його чекав сніданок. Старий священник пішов, але через економку пові-